

Fahrudin Kalender: **RADNIČKE BIBLIOTEKE I ČITAONICE U BOSNI I HERCEGOVINI DO 1941. GODINE**
Društvo bibliotekara BiH, Sarajevo 1998. (DBBiH, SV. 3), 478 str.

Za temu svoje doktorske disertacije Fahrudin Kalender je odabrao radničke biblioteke i čitaonice, njihovo nastajanje i djelovanje u Bosni i Hercegovini, od prvih, osnovanih krajem 19. vijeka pa do 1941. godine. Dugogodišnje istraživanje primarnih i sekundarnih izvora, te obimne literature, što je sve pronalazio i izvan Bosne i Hercegovine (Ljubljana, Zagreb, Beograd) rezultiralo je disertacijom, koju je 20.12.1990. odbranio. Disertacija je prerađena i skraćena, da bi bila pogodna za objavljivanje, a objavljena je u seriji izdanja Društva bibliotekara BiH, kao treća sveska, tek nakon osam godina.

Polazište za svoje istraživanje autor je imao u ranije objavljenim recentnim djelima o radničkoj klasi i njezinu nastanku, njenom opredjeljivanju, sindikalnom udruživanju itd. Ova su djela napisali ugledni naučni radnici u Bosni i Hercegovini: Iljas Hadžibegović, Ibrahim Karabegović, Nedim Šarac i dr. Drugo je polazište bilo u već objavljenim radovima o bosanskohercegovačkim radničkim bibliotekama u bibliotekarskoj periodici (Ljubinko Popović i Sedika Dervišević), te u knjigama (kao dijelovi) o povijesti bibliotekarstva u Bosni i Hercegovini, koje pokrivaju vrijeme 1878-1918 (Lamija Hadžiosmanović), 1918-1941 (Ljubinka Bašović). Uz to nezaobilazna su mu bila ona djela, koja su posebno prikazivala kulturni i obrazovni rad u radničkim organizacijama, naročito u Sarajevu (Budimir Milišić).

Sa ovim početnim kapitalom, autor je krenuo u istraživanje, koje je trajalo godinama, ali je rezultat bio nadasve zadovoljavajući.

Prikupljenu građu opisao je i interpretirao u tri osnovne cjeline iznesene u knjizi:

- Prva je: "Osnivači radničkih biblioteka i čitaonica u BiH"
- Druga: "Organizacija i rad radničkih biblioteka i čitaonica u Sarajevu"
- Treća: "Radničke biblioteke i čitaonice u ostalim mjestima Bosne i

Hercegovine"

Iza svakog od navedenih poglavlja su mnogobrojne bilješke, koje autentično nadopunjuju tekst.

Knjiga započinje predgovorom u kojem autor iznosi put svoga istraživanja, prethodnu literaturu, kao i pomoć koju su mu pružili, uglavnom bibliotečki radnici, pa im zahvaljuje, te o finansijerima projekta (Fond "Mićo Sokolović"), koji je djelovao u sastavu Republičkog vijeća Saveza sindikata BiH. Na kraju knjige autor je naveo donatore za njezino objavljivanje: Federalno ministarstvo za obrazovanje, nauku i kulturu i sport, Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH (DJK "3E"), "Bosanska knjiga" i dr.

Uvod prvog poglavlja govori o nastajanju radničkih biblioteka u svijetu, što je bilo u Engleskoj (zemlji postanka kapitalizma) i to potkraj 18. vijeka. Pravi razvoj doživjele su 30-ih godina 19. vijeka usred "čartističkog pokreta". Veliki podstrek radničkom obrazovanju i odgoju, te ideološkom usmjerenju dala je Druga internacionala. Po tim se utjecajem razvija radničko bibliotekarstvo u Njemačkoj i Rusiji, pa i u drugim zemljama, a utjecaj traje sve do početka 20. vijeka. Sva previranja u svjetskom radničkom pokretu dovode do toga da se radničku klasu educira u reformističkom pravcu, unutar Socijalističke radničke internacionalne.

Biblioteke za radnike nastaju tamo gdje je izdiferencirana radnička klasa. U tom smislu one na prostorima Bosne i Hercegovine nastaju tek od osnivanja Glavnog radničkog saveza 1905. godine. Do tada radnicima u BiH pisana riječ pristiže, poslije okupacije 1878. godine, posredstvom stranih radnika. Nakon osnivanja GRS, on je u donesenim Pravilima predvidio osnivanje čitaonice i biblioteke. Osnivala su ih druga radnička udruženja, kao i sindikalne organizacije.

Prve radničke biblioteke i čitaonice nastaju, uglavnom, u okrilju sindikata, a idejno su usmjerene prema programu Socijalno-demokratske stranke BiH (SDS). Najprije nastaju u Sarajevu, već 1898. godine Društvo "FLUGRAD", za razvijanje društvenosti željezničara, dostavilo je svoja pravila Zemaljskoj vladi na odobrenje. Oni su primali štampu, a imali su i biblioteku, te propise za njezino korištenje. Željezničari su, kao mobilni radnici, imali načina da dobavljaju, rasturaju i čuvaju literaturu potrebnu radništvu.

Istovremeno se osnivaju i građanske biblioteke nacionalno-vjerskog predznaka, ali rubna struktura toga društva-radništvo, kao i seljaštvo, samo mora raditi na svome opšteobrazovnom i ideološkom razvoju.

Željezničare slijede tipografski radnici (najobrazovaniji dio radništva), pa radnici odijevne industrije i obrta i konačno bankovni činovnici i privatni namještenici, a na kraju se organizuju i metalski radnici. Ove se biblioteke i čitaonice pojavljuju, osim u središtu grada, i u njegovim rubnim dijelovima. Dijelovi radništva, kao i građanstvo, osnivaju svoje biblioteke sa nacionalnim predznakom, unutar društva (Hurijet, muslimansko radničko-zanatsko udruženje, Delavsko kulturno društvo Cankar).

U cijelom nizu radničkih biblioteka najznačajnija je ona Glavnog radničkog saveza, osnovana sa čitaonicom 1905. godine. Ta je biblioteka preživjela dva rata, a prestala je djelovati 1969. godine.

Treće poglavlje knjige govori o radničkim čitaonicama i bibliotekama u ostalim mjestima BiH. Gotovo i nema mjesta u Bosni i Hercegovini koje nije imalo biblioteku ili čitaonicu nekog radničkog udruženja. Istovremeno, radništvo je čitalo i u onim bibliotekama koje su djelovale ilegalno nakon 1921, a naročito poslije 1929. godine (partijske i skojevske).

U Bosni i Hercegovini djeluju čak šest rudarskih biblioteka, osam drvodjelskih radnika itd.

U drugom i trećem poglavlju, pišući o konkretnim radničkim bibliotekama i čitaonicama, autor je navodio i kvantitativne podatke o broju knjiga i čitalaca. Naveo je načine dobavljanja literature, velikim dijelom iz Beograda NOLIT i Zagreba BINOZA. Gdje je to bilo moguće, naveo je i popise literature, koju su te biblioteke posjedovale. Posebno navodi popise periodike koju su čitali radnici. Uz ovo, naveo je i odnos vlasti prema bibliotekama i knjigama, izražen u čestim premetačinama, te konstantnom nadzoru njihova rada. Posebno valja istaći one dijelove knjige, gdje je opisan stručni rad u vođenju ovih biblioteka, koji je bio primjeren tadašnjem vremenu.

U vrlo konciznom zaključku utvrđeno je slijedeće:

- Bosna i Hercegovina je u opisivanom razdoblju imala preko 150 radničkih čitaonica i biblioteka

- u procentima najviše ih je osnovano u periodu od 1921. do 1941. godine, odnosno 47%, a 35% u prvoj fazi nastajanja, odnosno od 1919. do 1920. (Obznana)

- također je utvrđeno da su imale od 16 naslova periodičnih publikacija, pa do 35, te da su aproksimativno raspolagale sa 50.000 knjiga različita sadržaja, ali usmjerenih na općeobrazovni i ideološki razvoj radništva.

Kontinuirano djelovanje ovih biblioteka, između ostalih faktora, stvorilo je snagu koja je Bosni i Hercegovini vratila status državnosti (izgubljen 1939. godine) i izvojevala pobjedu nad fašizmom.

Autor je ovu knjigu radio u vertikali hronologije, te u horizontali sadržaja, pa je, kombinirajući ove dvije metode, ponudio obilje podataka, što knjigu čini zanimljivom i onim čitaocima kojima bibliotekarstvo, niti radnički pokret nisu osnovna preokupacija.

Uz navedene bilješke, uz svako poglavlje na kraju knjige su: popis literature i izvora, popis skraćena, te registre ličnih imena i mjesta. O svakoj pojedinoj čitaonici / biblioteci čitalac se može obavijestiti u sadržaju knjige. Vrednujući ovo djelo, strpljivo i znalački ostvareno, moramo reći da je ono izuzetan prilog kulturnoj historiji Bosne i Hercegovine. Uz to ono je prilog istraživanju o ideološkom utjecaju knjige u odgojno-obrazovnom radu jedne društvene strukture u nezavidnom razdoblju. Svakako je korisna u sociološkom istraživanju o Bosni i Hercegovini, a u andragoškom nezaobilazna.

U bogatom mozaiku historije bosansko-hercegovačkih biblioteka, knjiga Fahrudina Kalendera je jedan značajan dio koji je osvjetlio nastanak, razvoj i djelovanje radničkog bibliotekarstva.

Katica TADIĆ